Jelena Vuletić

TRANSPLANTACIJA ORGANA*

Novi Zakon o transplantaciji organa primenjuje se od prvog januara 2010. godine. Ovaj zakon se već dugo čeka i mnogi pacijenti u njemu vide šansu za lakši i brži put do potrebnog organa, tj. šansu za kvalitetniji život.

O SADRŽINI NOVOG ZAKONA

Dugo se radilo na pripremi ovog zakona koji bi trebao da uvede korjenite promene u oblast transplantacije organa. Ono što je ključno to je da se ovim zakonom osniva Uprava za biomedicinu kao organ u sastavu Ministarstva zdravlja koji treba da počne sa radom najkasnije 01. jula 2010. godine.

Uprava za biomedicinu

Ovim organom se reguliše obavljanje određenih poslova državne uprave u oblasti transplantacije organa te on predstavlja centralni organ odakle se vrši koordinacija sa ostalim zdravstvenim ustanovama u državi koje su dobile dozvolu za obavljanje poslova uzimanja, presađivanja, distribucije, tipizacije tkiva, odnosno poslova transplantacije. Preko ovog organa se obavljaju poslovi koji se odnose na

1. transplantaciju organa,
2. transplantaciju ćelija i tkiva, kao i biomedicinski potpomognuto oplodjenje,
3. transfuziju krvi.

Uprava za biomedicinu nema svojstvo pravnog lica i njome rukovodi direktor kojeg postavlja Vlada na pet godina, na predlog ministra. Di-

* Rad primljen: 21. V 2009. godine.

rektor ima tri pomoćnika koji rukovode poslovima u jednoj ili više međusobno povezanih oblasti rada uprave. Poslove transplantacije obavljaju zdravstvene ustanove iz Plana mreža zdravstvenih ustanova koji donosi Vlada. Poslove transplantacije može obavljati zdravstvena ustanova koja je dobila dozvolu za poslove transplantacije i to

1. zdravstvena ustanova u kojoj je dozvoljeno uzimanje i distribuiranje organa, odnosno u kojoj se dijagnostikuje i utvrđuje moždana smrt,
2. zdravstvena ustanova za presađivanje organa,
3. zdravstvena ustanova za tipizaciju tkiva
4. zdravstvena ustanova za transplantaciju koja obavlja i poslove uzimanja, distribucije i presađivanja organa.

Zdravstvene ustanove dobijaju akreditaciju ako ispune standarde koje propiše ministar zdravlja. Ministar zdravlja izdaje dozvolu za obavljanje poslova transplantacije ako zdravstvena ustanova ispunila uslove koji su detaljno navedeni u zakonu. Uz zahtev zdravstvena ustanova je dužna da podnese i dokaz o ispunjenosti uslova. Zahtev se podnosi ministarstvu preko Uprave za biomedicinu a ministar izdaje dozvolu na predlog direktora Uprave za biomedicinu a na osnovu nalaza nadležnog inspektora o ispunjenosti uslova za obavljanje poslova transplantacije. Samo ona zdravstvena ustanova koja je dobila dozvolu može da obavlja poslove transplantacije a dozvola se izdaje na vreme od pet godina sa mogućnošću obnove. Ovu dozvolu je moguće oduzeti i pre roka na koji je izdata ako zdravstvena ustanova ne obavlja svoje dužnosti u skladu sa zakonom. U svakoj ovlašćenoj zdravstvenoj ustanovi direktor određuje koordinatora za transplantaciju organa koji ima čitav niz dužnosti u vezi sa organizacijom transplantacije u zdravstvenoj ustanovi u kojoj je zaposlen. Koordinator podnosi tromesečni kao i godišnji izveštaj o radu upravi za biomedicinu koji sadrži razne podatke kao što su npr. podaci o utvrđenim i dijagnostikovanim moždanim smrtima, podaci o broju i vrsti uzetih organa, podaci o problemima u ostvarivanju postupka transplantacije i dr. podaci. U okviru zdravstvene ustanove osniva se etički odbor koji daje saglasnost za uzimanje organa od davaoca, daje mišljenje o etičkim i drugim pitanjima te obavlja i druge poslove na predlog koordinatora.

Lista čekanja

Da bi se obezbedila pravičnost postupka transplantacije sačinjava se jedinstvena republička lista čekanja za primaoca organa. Ova lista se sačinjava prema vrsti potrebnih organa a nju sačinjava i vodi Uprava za biomedicinu. Sredstva za sprovođenje programa transplantacije obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije. Ovlašćena zdravstvena ustanova takođe sačinjava listu čekanja po vrsti organa potrebnih za pacijente koji se leče u toj zdravstvenoj ustanovi a koja je usklađena sa republičkom listom čekanja. Zakonom je zabranjeno nuditi odnosno davati bilo kakvu imovinsku korist davaocu od strane primaoca organa. Zabranjeno je takođe ogla-

šavanje tj. reklamiranje potrebe za organima kao i trgovina organima. Podaci o davaocu i primaocu organa predstavljaju službenu tajnu koju su dužna da čuvaju sva lica koja učestvuju u postupku transplantacije. Podatke o davaocu, odnosno primaocu organa prikuplja, obrađuje, vodi i čuva Uprava za biomedicinu, kao i ovlašćena zdravstvena ustanova. Radi zaštite podataka uzeti podaci se zamjenjuju identifikacionim šiframa koje davalac odnosno primalac organa dobija pri prijavi i unosu podataka u jedinstvenu informacionu bazu podataka. Podaci se čuvaju najmanje trideset godina.

Uzimanje organa

Organi se mogu uzeti od živog davaoca kao i od umrlog, odnosno od davaoca koji je doživio moždanu smrt, tj. koji se smatra mrtvim.

UZIMANJE ORGANA OD ŽIVOG DAVAOCA ORGANA

Potrebni su sledeći uslovi

- da nema odgovarajućeg organa koji je dostupan sa umrlog lica,
- da ne postoji druga alternativa u lečenju, već je transplantacija neophodna,
- da postoji mišljenje tima za transplantaciju da će presađivanjem tog organa doći do poboljšanja zdravstvenog stanja bolesnika,
- da je izvršena procena rizika po život i zdravlje davaoca organa,
- da je dat pismeni pristanak davaoca organa.

Davalac organa može biti lice koje je starije od 18 godina, potpuno poslovno sposobno i koje je srodnik primaoca u pravoj liniji bez obzira na stepen srodstva, kao i pobočni srodnik zaključno sa trećim stepenom srodstva. Izuzetno davalac može biti supružnik, odnosno vanbračni partner, usvojenik i drugo blisko lice sa kojim je primalac organa u prisnom ličnom odnosu koji je svima očigledan. Pored navedenog davalac mora da da pismeni pristanak koji se daje samo za uzimanje određenog organa te da je utvrđeno da je rizik po život i zdravlje davaoca organa u granicama prihvatljivog. Pristanak o kojem se govori može i da se povuče, ali najkasnije do momenta početka pripreme davaoca za postupak uzimanja organa radi presađivanja.

UZIMANJE ORGANA OD UMRLOG LICA KOJE JE DALO PISMENI PRISTANAK

Uzimanje organa od umrlog lica može se izvršiti isključivo posle dijagnostikovanja i utvrđivanja moždane smrti na osnovu medicinskih kriterijuma u skladu sa zakonom. Moždanu smrt utvrđuje nadležna komisija zdravstvene ustanove, a ona je dužna da vodi registar pacijenata kod kojih je utvrđena moždana smrt te da o tome podnosi izveštaj Upravi za bio-

medicinu. Odluka komisije mora biti doneta jednoglasno o čemu se sastavlja zapisnik. Da bi se uzeo organ od umrlog potrebno je da je:

— on lično potpisao pristanak za doniranje u slučaju smrti u prisustvu najmanje jednog nezavisnog svedoka koji potvrđuje verodostojnost potpisa i slobodno izraženu volju davaoca organa,

— ukoliko nije lično potpisao pristanak, organ se može uzeti i ako je davalac dao nalog drugom licu da u njegovo ime potpiše pismeni pristanak za doniranje u slučaju smrti uz sopstveno prisustvo potpisivanju pristanka i u prisustvu najmanje jednog nezavisnog svedoka koji potvrđuje verodostojnost potpisa i slobodno izraženu volju davaoca organa.

Pismeni pristanak se evidentira u zdravstvenoj knjižici te se davaocu izdaje donatorska kartica u kojoj je izričito evidentiran pristanak za davanje organa. U zdravstvenoj knjižici se evidentira i zabrana uzimanja organa koju svako punoletno i poslovno sposobno lice može da dâ. Na osnovu pismenog pristanka davaocu organa se mogu u slučaju smrti uzeti organi, posle obaveštenja članova porodice o donaciji, izuzev ukoliko se članovi porodice tome usprotive uz navođenje jasnih i neospornih činjenica iz kojih se može nedvosmisleno zaključiti da je umrlo lice za života promenilo stav o doniranju.

UZIMANJE ORGANA OD UMRLOG LICA KOJE NIJE DALO PISMENI PRISTANAK

U ovom slučaju radi se o osobama koje nisu za života dale ni pristanak za uzimanje organa ni izričitu zabranu. Ovde je odluka na članovima porodice, tj. oni treba da daju pismeni pristanak za uzimanje organa.

Postupak transplantacije

Uprava za biomedicinu vodi jedinstveni republički registar lica koja su za života dala pismeni pristanak za uzimanje organa u slučaju smrti. Ovlašćeni zdravstveni radnik može da počne postupak uzimanja organa od umrlog lica ako raspolaže donatorskom karticom, odnosno ne raspolaže dokazom o pismenom pristanku umrlog, ali ima saglasnost porodice. Pri uzimanju organa svi učesnici ovog postupka dužni su da telo umrlog tretiraju sa poštovanjem dostojanstva umrlog lica i članova porodice umrlog, kao i da preduzmu sve potrebne mere kako bi se povratio spoljašnji izgled umrlog lica.

Pored Zakona o transplantaciji organa u našoj zemlji se od 01. 01. 2010. g. primenjuju još dva zakona

- Zakon o transfuziološkoj delatnosti i
- Zakon o transplantaciji ćelija i tkiva.

KLJUČNE STVARI U OKVIRU TEME — TRANSPLANTACIJA ORGANA

Kadaverična transplantacija

Nažalost naša zemlja je na poslednjem mestu u Evropi po broju kadaveričnih transplantacija. Kadaverična transplantacija podrazumeva uzimanje organa sa lica koja su doživela moždanu smrt. Na listi čekanja za kadaveričnu transplantaciju bubrega u Srbiji nalazi se oko 1.500 bubrežnih bolesnika, dok je teško odrediti koliko ljudi čeka na novo srce ili jetru. Broj obolelih od bubrežnih bolesti se stalno povećava a u Srbiji se godišnje obavi 10% do 15% kadaveričnih transplantacija. Treba da se napravi jasna razlika između kome i moždane smrti. Iz kome čovek može da se probudi i posle 20 godina, a osoba sa utvrđenom moždanom smrću je nepovratno mrtva, ali je pomoću aparata moguće održavati organe u funkciji još izvesno vreme. Moždana smrt predstavlja nepovratno prestajanje svih funkcija mozga i obično je posledica moždanog udara ili teške saobraćajne nesreće. Kada dođe do moždane smrti toj osobi više nema spasa, međutim srce nastavlja da radi još četiri do šest sati a bubrezi i do dvadeset sati. Za to vreme lekari mogu da obave sve pripreme i da počnu s postupkom transplantacije.

Ekonomska isplativost transplantacije

Hemodijaliza je veoma skup način lečenja, godišnje košta oko 16.000 evra po pacijentu. U Srbiji ima preko 3.000 pacijenata koji se nalaze na hemodijalizi a godišnje u proseku dođe još 700 do 800 novih pacijenata dok u istom periodu umre 400 pacijenata. Ako se ne poveća broj kadaveričnih transplantacija u našoj zemlji će morati da se izgrade novi dijalizni centri. Cena jedne transplantacije sa visokim rizikom kreće se do 20.000 evra, dok klasične transplantacije bez rizika koštaju 16.000 evra, nova jetra košta između 40.000 i 50.000 evra a novo srce i do pola miliona evra. Troškove transplantacije i dijalize snosi Republički zavod za zdravstveno osiguranje. Spekuliše se da bubrež na crnom tržištu u Srbiji košta oko 30.000—80.000 evra, ali doktori u Srbiji negiraju njegovo postojanje. Za vršenje transplantacija u inostranstvu RZZO godišnje izdvoji oko 150 miliona dinara. Transplantacije se u oko 90% slučajeva obavljaju u Italiji. Cene ovih zahvata sa svim troškovima iznose 126.000 evra za jetru, koliko otprilike košta i transplantacija koštane srži. Transplantacija bubrega staje 70.000 do 80.000 evra. Osim u Italiji, pacijente iz Srbije prihvata i državna bolnica u Moskvi, gde se transplantacija bubrega obavlja po ceni od 40.000 do 50.000 evra. Na transplantaciju u Srbiji se čeka više od deset godina, prosek u Španiji i Austriji je oko dve godine a u Americi četiri do pet godina. Takođe, prilikom transplantacije u Srbiji, samo se 20%

organa uzima od umrlih donatora a čak 80% organa potiče od živih davalaca, bliskih rođaka ili supružnika. U razvijenim zemljama situacija je obrnuta, pa se broj transplantacija od umrlih donatora kreće između 70% do 80%.

Donatorske kartice

Ključni problem u našoj zemlji je taj što se jako mali broj ljudi odlučuje da zavešta svoje organe. Vojno medicinska akademija je 2002. godine započela program podele donatorskih kartica, međutim do sada je tek negde oko 25.000 ljudi zaveštalo svoje organe. Po nekim računicama taj broj bi trebalo da pređe dva miliona da bi se video neki značajniji napredak u ovoj oblasti. Sama procedura zaveštanja organa je jednostavna i sprovodi se na VMA. Službenicima VMA se izdiktira adresa te oni šalju poštom blanko karticu i upitnik na adresu. Donator treba da potpiše karticu i da je pošalje nazad u VMA gde službenici upisuju podatke iz upitnika na karticu te je plastificiraju i ponovo šalju donatoru uz napomenu da donator nosi karticu sa sobom u ličnoj karti.

Jedan od razloga koji utiču na odluku ljudi da ne zaveštavaju organe je strah od malverzacija. Potencijalni davaoci se boje da će doći do zloupotrebe humanosti. Sujeverje se takođe pominje kao jedan od razloga.

Eurotransplant

Veliki napredak za našu zemlju bi bio kada bi uspeali da postanemo deo Eurotransplanta — međunarodne donatorske mreže. Eurotransplant je veliki sistem, koji funkcioniše u Nemačkoj, Luksemburgu, Holandiji, Belgiji, Austriji, Sloveniji i Hrvatskoj. Još neke države žele da mu se priključe, što bi povećalo broj organa „na tržištu”. Svi podaci o donatorima su centralizovani i nalaze se u Lajdenu, u Holandiji. Tačno se zna gde su i od koga su organi uzeti, kao i kom bolesniku — primaocu, najviše odgovaraju.

Uticaj crkve

Crkve su podržale zaveštanje organa. Katolička crkva se odavno pozitivno izjasnila o zaveštanju organa. Kao dokaz prethodnog navoda najbolja je činjenica da je papa otvorio kongres transplantacije u Rimu. Srpska pravoslavna crkva je takođe dala svoj blagoslov. Uticaj crkve je sve veći premda će trebati još puno vremena da bi se promenila svest ljudi, odnosno da ljudi shvate da je donacija organa izuzetno humana stvar koja je neophodna da bi veliki broj pacijenata normalno živeli.

Trgovina organima

Nažalost trgovina organima je sve rasprostranjenija. Ljudi u trenucima očajja pristaju na svaku opciju koja im omogućava dolazak do preko potrebnog organa. Na crnom tržištu bubreg košta i do 80.000 evra. Prema pričama koje kruže internetom bubreg i ostali organi mogu najbrže da se nabave u Indiji, ali pored Indije pominje se i Kosovo gde se navodno organi presađuju u običnim kućama koje su opremljene za takve hirurške zahvate. Inače, početkom ovog veka, svetski mediji u svojim izveštajima ukazali su da se na Kosovu, ali i u regionu obavljaju ilegalne transplantacije, i da iza svega stoje međunarodne kriminalne grupe. Pominjalo se i da su dve grupe lekara iz Izraela 2001. i 2002. godine nekoliko puta posetile privatne klinike na kojima su obavljali ilegalne transplantacije a asistralo im je domaće medicinsko osoblje. Donatori organa bili su iz BiH, Moldavije, Ukrajine, Belorusije, Rusije a primaoci uglavnom Izraelci. Naravno, bilo kakav odlazak u nepoznato i neprovereno za pacijente je vrlo rizičan. Odlaskom u inostranstvo pacijentu nije sigurno ništa sem toga da će ga to skupo koštati. Nisu svi odlasci neuspešni, ali mnogi pacijenti se vraćaju svojim kućama ne znajući kakav su organ dobili, da li je proveren bez mogućnosti eventualnog povratka novca u slučaju neuspele operacije. Ponekad se dešava da organ bude vrlo brzo odbačen nakon transplantacije. U tom slučaju u zemljama u kojim se legalno obavljaju ovakve operacije pacijent ima pravo na još jedan pokušaj. Ova opcija je kod kupovine na crno isključena. Kao primer kako pacijenti mogu proći prilikom kupovine organa na crnom tržištu pominje se slučaj jednog mladog momka iz Novog Sada koji je u potrazi za bubregom završio u Indiji. Tamo mu je transplantiran organ, međutim na mladićevu nesreću organ je bio zaražen HIV virusom a to je otkriveno tek po njegovom povratku u Srbiju, međutim tada je već bilo kasno, mladić je preminuo dva meseca nakon transplantacije.

Uporedno zakonodavstvo

Osvrtom na uporedno zakonodavstvo a kada pričamo o transplantaciji organa ne možemo a da ne spomenemo Španiju. To je zemlja koja se nalazila na poslednjem mestu po broju donatora pre ulaska u EU, sada su na prvom mestu. Za ovo je većinom zaslužna katolička crkva koja je aktivno učestvovala u propagandi koju je država osmislila, ali i zakonodavstvo koje je pružilo pravni okvir delovanja. Kampanja je vođena pod parolom „Ostavi organe na zemlji, šta će ti pod zemljom” i veoma je uticala na svest Španaca kod kojih se trenutno najduže čeka na organ do dve godine.

ZAKLJUČAK

Nakon prethodnog izlaganja moj jedini zaključak je da je u našoj zemlji ključ napretka u promeni svesti ljudi. Ljudi treba da shvate da u doniranju organa nema ničeg lošeg, da je moguće da će jednog dana i neko me od nas ili nekome u našem bliskom okruženju zatrebati organ. To je jedini put napretka u oblasti transplantacije. Zakon sada imamo — potrebno je još samo malo a to je da budemo dovoljno humani i da postanemo imao ci donatorskih kartica u što većem broju.